

کتاب شناسی توسل

پدیدآورده (ها) : نصر اصفهانی، اباذر
فلسفه و کلام :: سراج منیر :: بهار 1392- شماره 9 (ISC)
از 179 تا 207
آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/965072>

دانلود شده توسط : مرکز مشاوره
تاریخ دانلود : 11/03/1398

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابراین، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [فوائین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

کتاب‌شناسی توسل؛

معرفی آثار اندیشمندان مسلمان

در نقد دیدگاه و مابین در باب توسل

اباذر نصر اصفهانی*

* کارشناس پژوهش پژوهشکده حج و زیارت.

◆ مقدمه

یکی از موارد اختلاف بین وهابی‌ها و سایر مسلمانان، مسئله توسل به اولیای الهی یا به تعبیری، وسیله قرار دادن آنان نزد خداوند متعال است. در قرن هفتم هجری ابن تیمیه حرّانی، با نگاشتن کتاب *التوسل و الوسيله* با آن مخالفت کرد و بر حرمت بار سفر بستن برای زیارت، فتوا داد. فتاوا و اندیشه‌های وی مورد نقد عالمان هم‌عصر وی قرار گرفت و پس از چندی به فراموشی سپرده شد. در قرن دوازدهم بار دیگر این اندیشه‌ها مورد توجه محمد بن عبدالوهاب نجدی قرار گرفت. وی که به کمک نظامی آل سعود بر سرزمین حجاز مسلط گردیده بود، به ترویج اندیشه‌ها و فتاوی ابن تیمیه پرداخت و مسلمانان را به سبب توسل و زیارت، مشرک دانست. این امر سبب گردید تا بار دیگر اندیشمندان مسلمان به میدان آیند و به نقد و بررسی عقاید وهابی‌ان بپردازند.

این نوشتار گزارشی از آثار و نوشته‌های نویسندگان مسلمان در پاسخ به عقاید و دیدگاه‌های وهابیون درباره توسل به اولیای الهی است که در دو بخش «آثار شیعیان» و «آثار اهل سنت» تنظیم و عرضه شده است. نیز در هر بخش، کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌ها به تفکیک معرفی شده است.

شایان ذکر است برای دوری از حجیم شدن مقاله و نیز به ضرورت ارائه کل اطلاعات آثار در یک مقاله و همچنین ساختار نسبتاً مشابه آثار در دفاع از توسل و نقد دیدگاه وهابیون در این باره، از وصف کردن آثار صرف‌نظر کرده‌ایم و تنها در مواردی که ضرورت داشته، توضیح کوتاهی ذیل اثر آمده است.

بخش اول: آثار شیعیان

♦ الف) کتاب

۱. کتاب‌های فارسی

۱. ۲۷ پرسش و پاسخ درباره توسل و رابطه آن با توحید: حسین رجبی، قم: آثار نفیس، ۱۳۹۱، ۲۴۸ص، رقعی.
۲. از این راه به خواسته‌های خود رسیدیم: سیدمحمدرضی رضوی، قم: هجرت، ۱۳۸۶، ۳۰۴ص، وزیری.
این اثر مشتمل بر مجموعه توسلات عالمان و شخصیت‌های مذهبی به ائمه علیهم‌السلام است. این توسل‌ها معمولاً منجر به شفای مریضان، دفع مشکلات و بلاها و رسیدن به حاجات و آرزوهای افراد حاجتمند شده است.
۳. استمداد از اولیا: علی اصغر رضوانی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۱۷۶ص، رقعی.
این اثر که از مجموعه «سلسله مباحث و هابیت‌شناسی» است، با استدلال‌ات منطقی، عقاید و نظریات وهابیت را درباره توسل و استمداد از اولیاء الله نقد و بررسی کرده است.
۴. بحثی تحلیلی در عقاید وهابیت (پیرامون توسل): جعفر سیدان، مشهد: یوسف فاطمه، ۱۳۸۶، ۶۴ص، رقعی.
۵. بر بال قرب؛ نگاهی به مفهوم توسل: محمدعلی انصاری، مشهد: بیان هدایت نور، ۱۳۹۱، ۹۸ص، رقعی.
۶. پیرامون مسائل استغاثه، توسل و شفاعت: شیخ جعفر کاشف الغطاء، ترجمه و شرح: مرتضی قاسمی کاشانی، کاشان: مرسل، ۱۳۷۳، ۴۰ص.
گزیده‌ای از کتاب منهج الرشاد شیخ جعفر کاشف الغطاء است که به فارسی برگردانده شده است.
۷. تبرک و توسل: عبدالحسین امینی، تدوین و ترجمه: جواد محدثی، قم: مرکز پژوهش‌های فارسی‌الغدیر، چاپ اول، ۱۳۷۶، ۵۶ص، پالتویی.

مجموعه‌ای برگرفته از دیدگاه‌ها و تحلیل‌های مرحوم علامه امینی در جلد پنجم کتاب *الغدیر* و خلاصه‌شده بخش «زیارة مشاهد العترة الطاهرة» است.

۸. **توحید و توسل**: محمد یزدی، قم: کتابخانه علامه، ۱۳۹۱ق، ۱۲۰ص.
۹. **توسل**: علی اصغر رضوانی، قم: مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۵، ۵۸ص، رقعی.
۱۰. **توسل به اهل بیت از منظر قرآن و سنت**: سید مصطفی مناقب، قم: بوستان کتاب، ۱۳۹۰، ۳۰۴ص، وزیری.
در این کتاب موضوع توسل از لحاظ سازگاری و عدم سازگاری آن با توحید عبادی مورد بررسی و کاوش قرار گرفته و به اثبات رسیده است که توسل نه تنها با توحید تعارض و منافاتی ندارد، بلکه عین توحید است.
۱۱. **توسل به پیامبر خدا ﷺ و تبرک به آثار ایشان**: سید مرتضی عسکری، قم، مجمع علمی اسلامی، ۱۳۷۸، ۳۲ص، جیبی.
۱۲. **توسل، تبرک، بدعت**: جعفر سبحانی تبریزی، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام، چاپ اول، ۱۳۸۸، ۱۲۸ص.
۱۳. **توسل؛ توحید یا شرک؟**: سعید داودی، قم: انتشارات امام علی بن ابی طالب علیه السلام، چاپ اول، ۱۴۳۱ق/۱۳۸۹ش، ۴۸ص، رقعی.
۱۴. **توسل؛ حقیقت یا شرک؛ برگرفته شده از معتبرترین کتب علمای اهل تسنن**: علی اکبر هوشنگی، مشهد: شاملو، چاپ اول، ۱۳۸۹، ۱۲۸ص، رقعی.
۱۵. **توسل در نگاه قرآن و حدیث**: عباس شهیدی، قم: پارسایان، ۱۳۷۷، ۱۸۳ص، رقعی.
۱۶. **توسل عبادتی توحیدی و خالصانه**: محمد سند، به کوشش محمد عیسی آل مکباس، ترجمه احمد رضا غائی، قم: سعید بن جبیر، ۱۳۹۰، ۶۴ص، جیبی.
این کتاب ترجمه کتاب *التوسل عبادة توحیدیة مع محاضرات الاستاذ الشیخ محمد سند* است.
۱۷. **توسل و تبرک؛ اندیشه‌های علامه سید مرتضی عسکری**: بازنویسی: جواد محدثی، قم: علامه عسکری؛ دانشکده اصول دین، ۱۳۸۸، ۵۷ص، پالتویی.

۱۸. **توسل و تبرک برگرفته از آثار آیت‌الله جعفر سبحانی:** جعفر سبحانی تبریزی، تهران: کانون اندیشه جوان، چاپ اول، ۱۳۸۶، ۸۸ص، رقعی.
- بررسی موضوعات متنوع دین پژوهی از جمله زیارت و توسل است که در حلقه نقد و پاسخ‌گویی کانون اندیشه جوان صورت گرفته است.
۱۹. **توسل و رابطه آن با توحید:** حسین رجبی، تهران: نشر مشعر، چاپ اول، ۱۳۸۶، ۴۷ص.
- این کتاب از مجموعه کتاب‌های آشنایی با آموزه‌های شیعه است که نشر مشعر منتشر کرده است.
۲۰. **توسل و زیارت در سیره معصومین علیهم‌السلام، صحابه و تابعین (رضی الله عنهم):** سیدرضا هاشمی، قم: وحدت بخش، چاپ اول، ۱۳۹۱، ۲۰۸ص.
۲۱. **توسل و شفاعت از دیدگاه قرآن و روایات:** محمد بیستونی، به کوشش گروهی از محققان، تهران: بیان جوان، ۱۳۸۳، ۱۱۸ص، جیبی.
۲۲. **توسل، وسیله‌جویی برای کسب فیض از مبدأ هستی از دیدگاه عقل، قرآن و حدیث و پاسخ به شبهات:** سید محمد ضیاءآبادی، تهران: بنیاد بعثت؛ مؤسسه اهل بیت علیهم‌السلام، چاپ اول، ۱۳۶۲، ۲۸۰ص، رقعی.
- این کتاب دفاعی مستدل و عالمانه از توسل در مکتب فکری شیعه و نقد وهابیت است. چاپ دیگری از این اثر در سال ۱۳۸۷ به همت بنیاد خیریه الزهراء علیها‌السلام تهران در ۲۸۰ صفحه منتشر شده است.
۲۳. **توسل یا استمداد از ارواح مقدسه:** جعفر سبحانی تبریزی، تهران: قدر، ۱۳۶۲، ۲۵۶ص.
- چاپ دیگری از این کتاب با این مشخصات منتشر شده است: تهران: امام صادق علیه‌السلام، ۱۳۸۸، ۲۷۷ص.
- همچنین ترجمه عربی این اثر با عنوان زیر منتشر شده است:
التوسل أو الاستغاثة بالأرواح المقدسه: جعفر سبحانی تبریزی، تهران: مؤسسه الكتاب العالمیه، ۱۴۰۸/۱۳۶۶، ۱۹۱ص؛ بیروت، الدار الاسلامیه، ۱۴۱۲ق، ۲۲۸ص.

۲۴. **توسل یا استمداد از اولیاء خدا:** جعفر سبحانی تبریزی، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۸، ۲۸۰ص، رقعی.

۲۵. **خلاصه توسل از دیدگاه عقل، قرآن و حدیث:** سیدمحمد ضیاءآبادی، تلخیص: محمدحسین شهری، تهران: مؤسسه نبأ، چاپ اول، ۱۳۷۹، ۵۶ص، پالتویی.

۲۶. **درس‌هایی در نقد وهابیت:** نجم‌الدین طبسی، قم: دلیل ما، چاپ اول، ۱۳۸۸، ۴ جلد، پالتویی.

بررسی و نقد علمی عقاید و نظریات وهابیان است. جلد نخست آن به موضوعات «توسل» و «شفاعت» اختصاص دارد.

۲۷. **درس‌هایی در نقد وهابیت: توسل، شفاعت و ریشه‌های اعتقادی آن:** نجم‌الدین طبسی، تبریز: نور ولایت، چاپ اول، ۱۳۸۸، ۵۸ص.

کتاب حاضر برگزیده‌ای از کتاب درس‌هایی در نقد وهابیت، اثر مؤلف، است که قبلاً به صورت چهار جلدی منتشر شده بود. این کتاب در سال ۱۳۸۸ با مشخصات زیر به زبان اردو ترجمه شد:
وهابی افکار کارد: ترجمه: ناظم حسین اکبر، قم: دلیل ما، چاپ اول، ۱۳۸۸، ۱۹۶ص.

۲۸. **دعا و توسل:** حسن طاهری خرم‌آبادی، قم: بوستان کتاب قم، چاپ اول، ۱۳۸۶، ۱۴۸ص، رقعی.

در این کتاب با استناد به آیات و روایات به تبیین حقایق دعا و توسل پرداخته و از نگرش شیعه دفاع شده و به اشکالات وهابیت پاسخ داده شده است.

این کتاب با مشخصات زیر به عربی ترجمه شده است:
الدعاء والتوسل مطلوب أم ممنوع؛ بحث علمی یکشف عن مشروعية طلب الحاجة و التوسل بالانبياء و الاولياء و يستقصى الروايات الواردة في مصادر الجميع: ترجمه رعد الحجاج، تهران: مجمع جهانی تقریب بین مذاهب اسلامی، ۱۳۸۷/۱۴۲۹ق، ۱۵۱ص.

۲۹. **دعا و توسل؛ پرسش‌ها و پاسخ‌های دانشجویی:** محمدرضا کاشفی، با همکاری: محمدکاظم روحانی، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف، ۱۳۸۹، ۱۶۷ص.

۳۰. **زیارت و توسل از منظر اسلام (نقد فرقه وهابیت):** غلامعلی نعیم‌آبادی، به سفارش ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر استان هرمزگان، قم: توسعه قلم؛ فرتاب، چاپ اول، ۱۳۸۸، ۱۶۸ص، رقعی.

۳۱. **سخنی پیرامون توسل:** محسن خرازی، ترجمه محمدرضا امین‌زاده، قم: دفتر نشر برگزیده، چاپ اول، ۱۳۸۶، ۹۶ص، رقعی.

در ترجمه حاضر، ساختار عرفی و اجتماعی توسل و سیره قطعی عقلایی در این مسئله تبیین گردیده است، ضمن آنکه به جواز توسل از بُعد عقلی با توجه به قاعده محال بودن طفره اشاره گردیده است.

۳۲. **شفاعت؛ بررسی و تحلیل توسل، شفاعت و زیارت...** : محمدباقر علم‌الهدی، تهران: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر، چاپ اول، ۱۳۸۶، سه جلد.

۳۳. **شفاعت و توسل:** سیدمحمدکاظم روحانی، تنظیم و نظارت: معاونت آموزش و تبلیغ نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، قم: دفتر نشر معارف، چاپ هشتم، ۱۳۸۶، ۸۸ص، رقعی.

بررسی شفاعت و توسل بر اساس دیدگاه‌های شیعه و نقد رفتار وهابیون است. این نوشتار بخشی از پرسش‌های دانشجویی درباره شفاعت و توسل است.

۳۴. **طوبای هدایت؛ پاسخی به شبهات وهابیت:** احمدرضا آقادادی، قم: کومه، چاپ اول، ۱۳۸۸، شش جلد.

جلد دوم این مجموعه با عنوان امامت و توسل است.

۳۵. **قرآن و عترت در اسلام:** علی نمازی شاهرودی، تهران: سعدی، بی‌تا، ۲۵۲ص، رقعی.

بررسی دیدگاه‌های وهابیت درباره ائمه علیهم‌السلام و توسل جستن به آنان و زیارت قبورشان است.

۳۶. **گفتمان قرآنی؛ وسیله:** صالح قنادی، تنظیم و نظارت: معاونت آموزش و تبلیغ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۹۰، ۶۰ص، پالتویی.

پژوهشی قرآنی در مورد مشروعیت و جواز توسل به اولیای الهی است. در این پژوهش، با توجه به مفاد و مفهوم آیه شریفه ﴿وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ﴾، از واسطه‌های فیض الهی و لزوم توسل به آنان برای نجات در دنیا و آخرت سخن به میان آمده است.

۳۷. **نظام واسطه در خلقت:** علی اصغر رضوانی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۱۴۵ص، رقی.

در این کتاب دیدگاه‌های وهابی در باب شفاعت و توسل نقد شده است. کتاب حاضر یک جلد دیگر از مجموعه سلسله مباحث وهابیت‌شناسی است. نویسنده در این نوشتار می‌کوشد به مطالعه نظریه وهابیان درباره واسطه بین خلق و خالق متعال در درخواست حاجات پردازد و با تبیین آیات قرآن و شرح مضادیق وسائط در قرآن به اندیشه وهابیان را رد کند و به برخی شبهات وارد شده از سوی این فرقه پاسخ گوید.

۳۸. **نکات کلیدی در نقد وهابیت؛ نگاهی به کتاب ۱۲ نکته در بررسی و ارزیابی ادله توسل، شفاعت، تبرک و زیارت:** انسیه ماهینی، بوشهر: دانشگاه آزاد اسلامی بوشهر، چاپ اول، ۱۳۹۰، ۹۸ص.

۳۹. **واسطه فیض یا توسل و شفاعت:** سیدجعفر طباطبایی امیری، قم: طاووس بهشت، چاپ اول، ۱۳۸۱، ۱۶۰ص.

۴۰. **وسائط الهی و توسل به آنان؛ درس‌گفتارهایی از آیت‌الله استاد شیخ محمد سند:** گردآورنده: محمد مکیاس، ترجمه احمد رضا غائی، تهران: نبأ، ۱۳۹۱، ۷۶ص، رقی.

۴۱. **وهابیت و توسل:** علی اصغر رضوانی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۲۸۸ص، رقی.

۲. کتاب‌های عربی

۱. بحث حول جواز التوسل بالنبي ﷺ والأئمة الأطهار و طلب الشفاعة منهم ﷺ و بطلان التفويض: ماجد دباغ، قم: دارالهدی، چاپ اول، ۱۳۸۹، ۴۱ص.

۲. التبرک و التوسل و الصلح مع العدو الصهيوني؛ علی ضوء آراء: ۱. محمد واعظزاده الخراساني؛ ۲. عبدالعزیز بن عبدالله بن باز؛ ۳. حسن بن علی السقاف؛ ۴. جعفر السبحانی: به کوشش فتح الله نجارزادگان، تهران: نشر مشعر، ۱۴۲۸/۱۳۸۶ق، ۲۱۵ص.

۳. التوسل بالنبي ﷺ و التبرک بآثاره: سید مرتضی عسکری، تهران: مجمع علمی اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۸ق، ۲۷ص، جیبی، عربی.

این کتاب در سال ۱۳۷۸ به فارسی ترجمه و با این مشخصات منتشر

شده است:

توسل به پیامبر خدا ﷺ و تبرک به آثار ایشان: سید مرتضی عسکری، ترجمه: محمدجواد کرمی، تهران: مجمع علمی اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۸، ۳۲ص، جیبی.

همچنین ترجمه اردو از این اثر با اطلاعات زیر منتشر شده است:

رسول خدا ﷺ سی توسل اور آپ کہ آثار سی تبرک: ترجمه به اردو: فیروز علی بنارسی، تهران: نیک ملکی، چاپ اول، ۱۳۸۷، ۳۲ص.

۴. التوسل رکن الإیمان والعبادة؛ محاضرات الأستاذ المحقق آية الله الشيخ محمد سند: حسن العالی، بحرین: مکتبه فخراوی، ۱۴۲۷ق/۲۰۰۶م، ۳۲۲ص.

۵. التوسل عبادة توحيدية مع محاضرات الأستاذ الشيخ محمد سند: به کوشش محمدعیسی آل مکیاس، قم: سعید بن جبیر، چاپ اول، ۱۴۲۶ق، ۸۸ص، رقعی.

۶. التوسل في القرآن والسنة النبوية: سید حسن صدر کاظمی، بی جا، بی نا، بی تا. اطلاعات این کتاب در این منبع ذکر شده است: معجم التراث الکلامی، ج ۲، ص ۳۵۸، شماره ۴۲۹۵.

۷. التوسل؛ مفهومه و اقسامه و حکمه في الشريعة الإسلامية الغراء: جعفر سبحانی تبریزی، قم: نشر مشعر، ۱۴۱۵ق، ۱۲۰ص.

چاپ دیگری از این کتاب با این مشخصات منتشر شده است:

بیروت: دارالاضواء، چاپ اول، ۱۴۲۳ق/ ۲۰۰۲م، ۱۱۲ص.

۸. **التوسل من منظور القرآن و السنة و العقل**: احمد قیس، مقدمه: خنجر حمیه و

یوسف محمد عمرو، بیروت: دارالهادی، ۱۴۲۷ق/ ۲۰۰۶م، ۱۷۶ص.

۹. **التوسل و الإستغاثة في الكتاب و السنة**: قسم الشؤون الفكرية والثقافية في العتبة

العباسية، نجف الأشرف: دارالضیاء، ۱۴۳۲ق/ ۲۰۱۰م، ۱۳۱ص.

۱۰. **حقیقة التوسل والوسيلة على ضوء الكتاب و السنة**: موسی محمد علی، بیروت:

عالم الکتب، ۱۴۰۸ق؛ قاهره: دارالتراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۱۰ق/ ۱۹۹۰م، ۴۰۸ص.

۱۱. **حقیقة الوسيلة و ماهية الوثنية**: احمد آخوند قربان پور، تهران: عشق دانش، چاپ

اول، ۱۳۸۳، ۱۴۸ص.

در این کتاب دیدگاه وهابیت درباره توسل و شرک مورد نقد و بررسی

قرار گرفته است.

۱۲. **حوارات عقائدية معاصرة دراسة موضوعية تناقش أفكار المفتی العام للمملكة**

العربية السعودية الشيخ عبدالعزيز بن باز حول التبرک و التوسل و ترد عليها على

ضوء القرآن الكريم و السنة النبوية و العقل الحصيف: جعفر سبحانی تبریزی، قم:

مؤسسه امام صادق عليه السلام، ۱۴۲۹ق/ ۱۳۸۷م، ۱۰۹ص.

۱۳. **حول التوسل**: خلیفه عبید الکلبانی، بخزین: دارالعصمة، ۱۴۲۷ق/ ۲۰۰۸م، ۲۳۹ص.

۱۴. **الزيارة والتوسل**: صائب عبدالحمید، قم: مرکز الرسالة، چاپ اول، ۱۴۲۱ق، ۱۶۰ص،

رقعی.

بررسی برخی مسائل کلامی در مورد اختلاف شیعه و سلفیون است.

۱۵. **الشفاعة و التوسل بالأنبياء عليهم السلام**: قسم الشؤون الفكرية و الثقافية في العتبة

العباسية، وحدة الدراسات، ۱۴۲۹ق/ ۲۰۰۸م، ۵۲ص.

۱۶. **صنائع الله تعالى**: شیخ فاضل المالکی، قم: مؤسسه البحوث و الدراسات

الإسلامية، ۱۴۲۴ق، ۷۱ص.

۱۷. **عقیدتنا في زيارة القبور و البناء عليها و طلب الشفاعة و التوسل بأهلها**:

عبدالعزیز صالح المدنی، بی جا، بی نا، ۱۴۱۹ق، ۵۲ص.

۱۸. **فی رحاب اهل البيت عليه السلام؛ التوسل**: سيد عبدالرحيم موسوی، قم: مجمع جهانی اهل بیت عليه السلام، چاپ اول، ۱۴۲۶/ق/۱۳۸۶، ۵۲ ص، رقعی.

۱۹. **فی ظل اصول الإسلام؛ دراسة شاملة لمسألة التوحيد والشرك والبدعة وقضية الاستشفاع والتوسل الزيارة وغيرها في ضوء الاصول المستفادة من الكتاب والسنة**: محاضرات جعفر السبحانی، به كوشش: جعفر الهادی، قم: مؤسسه الإمام صادق عليه السلام، چاپ اول، ۱۴۱۴/ق/۱۳۷۳، ۳۷۳ ص.

موضوع این کتاب، بررسی جوانب توحید و شرک و موضوعات تابع آنها مثل زیارت قبور ائمه و شفاعت و توسل است. چاپ دیگری از این اثر با مشخصات زیر منتشر شده است:
فی ظل اصول الإسلام؛ محاضرات الشيخ جعفر السبحانی: جعفر الهادی، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۴۱۱/ق، ۴۴۱ ص، رقعی.

۲۰. **کلمة حول التوسل**: سيد محسن خرازی، قم: دائرة المعارف الفقه الاسلامی طبقاً لمذهب اهل بیت عليه السلام، و مرکز الغدير للدراسات الاسلامیة، ۱۴۲۲/ق/۱۳۸۰، ۵۹ ص.
این اثر با این مشخصات به فارسی ترجمه شده است: سخنی پیرامون توسل: ترجمه محمد رضا امین زاده، قم: دفتر نشر برگزیده، چاپ اول، ۱۳۸۶، ۹۶ ص.

۲۱. **مشروعیة التبرک، فلسفة التوسل و دلیل شرعیته**: محمد صنقور، قم: مؤسسه سیده المعصومه عليه السلام، ۱۳۸۵، ۵۶ ص، رقعی.

۲۲. **مطارحات حول معیار الشرك في القرآن**: سيد عزالدین حسینی زنجانی، بیروت: دار الارشاد الإسلامی، ۱۴۱۱/ق/۱۹۹۰م، ۱۱۲ ص.

مجموعه‌ای از بحث و گفتگو بین مؤلف و یکی از استادان دانشگاه در موضوع توسل و کمک طلبیدن و یاری جستن از ائمه معصوم عليه السلام است و نیز تحقیق در اینکه آیا این مسائل با توحید خداوند متعال منافات دارد و شرک محسوب می‌شود یا خیر؟
این اثر با مشخصات زیر به فارسی ترجمه شده است:

- معیار شرک در قرآن، سید عزالدین حسینی زنجانی، ترجمه ابوفضائل مجتهدی، قم، بوستان کتاب قم: چاپ دوم، ۱۳۸۶، ۱۸۴ص، رقعی.
۲۳. **فی زیارة القبور والتوسل والاستغاثة والشفاعة والتبرک**: محمد صالح الضاوی، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۳۲ق/۲۰۱۱م، ۳۱۷ص.
۲۴. **نظریة التوسل**: محمد سند، بیروت: دارالهادی، ۱۴۲۸ق/۲۰۰۷م، ۳۱ص.
۲۵. **وسیلة النجاة**: علی نمازی شاهرودی، اصفهان: حسینیہ عمادزاده، چاپ اول، ۱۴۰۹ق/۱۳۶۷، ۳۲ص.
- پاسخ به برخی از شبهات درباره توسل و شفاعت است.
۲۶. **وفور الاثر فی التوسل الی سید البشر منافع درود نبی**: محمدرضا ثامنی شیرازی، اصفهان: بی نا، چاپ دوم، ۱۳۲۶ق، ۱۲۸ص.
۲۷. **الوهابیون و البیوت المرفوعة**: محمدعلی سنقری حائری، تحقیق: لجنة من العلماء، قم: نشر مشعر، چاپ اول، بی تا، ۱۲۸ص، وزیری.
- این رساله ردی بر رساله کشف الشبهات محمد بن عبدالوهاب است و به بررسی مشروعیت توسل و تبرک و نقد عقاید وهابیت پرداخته است. حسام احمد شعیب نیز این کتاب را تصحیح و با مشخصات زیر منتشر کرده است:
- الوهابیون و البیوت المرفوعة: محمدعلی سنقری حائری، تصحیح: حسام احمد شعیب، دمشق: دارالاحباب، و دارالهیثم، ۲۰۰۱م، ۹۶ص.

◆ (ب) مقاله

۱. مقالات فارسی

۱. «بررسی مسأله توسل به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اولیای دین»: سید مصطفی مناقب، ثریا، ش ۲، بهار ۱۳۸۸، ص ۳۵-۴۱.
۲. «بررسی مسأله توسل به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اولیای دین از منظر قرآن و روایات فریقین»: سیدمصطفی مناقب، تحقیقات اسلامی، ش ۶۳، بهار ۱۳۸۶، ص ۶۷-۱۱۰.

۳. «پاسخ به شبهه وهابیت درباره حرمت توسل»: شادی نفیسی و نرگس السادات روان‌فر، حدیث/اندیشه، ش ۲۲، پاییز ۱۳۸۹-تابستان ۱۳۹۰، ص ۱۲۴-۱۵۰.
۴. «توسل»: کلام/اسلامی، ش ۷۲، زمستان ۱۳۸۸، ص ۲۵-۴۶.
۵. «توسل»: عبدالکریم بی‌آزار شیرازی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه مشهد، ش ۴۳-۴۴، بهار و تابستان ۱۳۷۸، ص ۲۳-۵۲.
۶. «توسل از منظر آیات و روایات»: جعفر سبحانی، پیام مبلغ، ش ۴، دی ۱۳۸۹.
۷. «توسل از منظر اهل سنت»: محمد ابراهیم اخلاقی، اندیشه تقریب، ش ۲۲، بهار ۱۳۸۹، ص ۷۳-۸۶.
۸. «توسل از نگاه فریقین»: فداحسین عابدی، طلوع، ش ۱۰-۱۱، تابستان و پاییز ۱۳۸۳، ص ۴۵-۷۲.
۹. «توسل به انبیا و اولیا و سیره مسلمانان»: کلام/اسلامی، ش ۶۸، زمستان ۱۳۷۸، ص ۱۵۶-۱۵۹.
۱۰. «توسل به اولیاء الهی راه سلامت ایمان توحیدی»: محمد صدقی، پژوهش‌های فلسفی-کلامی، ش ۳۷، تابستان ۱۳۸۷، ص ۱۴۹-۱۷۴.
۱۱. «توسل به اولیای خدا»: مینا شمخی، معرفت، ش ۱۱۳، اردیبهشت ۱۳۸۶، ص ۱۴۳-۱۵۵.
۱۲. «توسل به اولیای خدا»: یعقوب جعفری، درس‌هایی از مکتب اسلام، س ۴۸، ش ۲، اردیبهشت ۱۳۸۷، ص ۳۹-۴۸.
۱۳. «توسل به پیامبر ﷺ و ائمه علیهم السلام»: حسین تربتی، مبلغان، ش ۱۲۷، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۹، ص ۴۸-۶۳.
۱۴. «توسل به غیر خدا»: رحیم لطیفی، مبلغان، ش ۸۲، شهریور و مهر ۱۳۸۵، ص ۶۹-۷۴.
۱۵. «خورشید می‌وزد؛ توسل به پیامبر ﷺ و تبرک به آثار او در حیات و ممات»: سیدمرتضی عسکری، خردنامه همشهری، ش ۱۷، مرداد ۱۳۸۶، ص ۶-۸.

۱۶. «زیارت، توسل و تبرک، چرا؟»: محمد نصرافهانی، زائر، ش ۲۰۷، اسفند ۱۳۹۰، ص ۲۰-۲۱.

۱۷. «فلسفه توسل»: محسن غرویان، نور علم، ش ۴۹، بهمن و اسفند ۱۳۷۱، ص ۹۶-۱۰۹؛ پاسدار/اسلام، ش ۳۷۱، آبان ۱۳۹۱، ص ۱۶-۱۹.

۲. مقالات عربی

۱. «بحث في التوسل»: احمد محمود اللواتي، رسالة القلم، ش ۳۱، جمادی الأولى ۱۴۳۱ق.

۲. «بحث في التوسل والرد على ابن تيميه»: مجدالدين بن محمد المؤيدي، مجمع الفوائد المشتمل على بغية الرائد و ضالة الناخذ، ص ۲۵۰-۲۹۰.

مؤلف از علمای زیدیه است. کتاب مجمع الفوائد که مجموعه‌ای از رسائل و مقالات او است، در سال ۱۴۱۸ق/۱۹۹۷م به همت دارالحکمة الیمانیه (صنعا) در ۴۸۲ صفحه به چاپ رسیده است.

۳. «برکات و مصادیق التوسل الى الله بمحمد وآله عليه السلام»: عرفان محمود، الفکر الاسلامی، ش ۳۰، شوال-ذوالحجه ۱۴۲۲ق، ص ۹۷-۱۴۲.

۴. «التبرک والتوسل على ضوء الكتاب والسنة»: جعفر سبحانی تبریزی، التبرک و التوسل و الصلح مع العدو الصهيوني على ضوء آراء: ص ۱۰۵-۲۰۷.

این مقاله در کتاب التبرک و التوسل و الصلح مع العدو الصهيوني على ضوء آراء... نوشته فتح الله نجارزادگان به چاپ رسیده است. مشخصات این کتاب، در بخش کتاب‌های شیعه آمده است.

۵. «التبرک والتوسل و الصلح مع العدو الصهيوني»: محمد واعظ زاده خراسانی، التبرک و التوسل و الصلح مع العدو الصهيوني على ضوء آراء: ص ۱۳-۶۰.

۶. «التوسل والوسيلة»: عبدالکریم بی‌آزار شیرازی، رسالة التقريب، ش ۲۷، بهار ۱۳۷۹، ص ۷۶-۹۳؛ ش ۲۸، تابستان ۱۳۷۹، ص ۹۹-۱۱۶.

۷. «مسح علاقة التوسل مع التوحيد والشرك»: محمود حسین زاده خراسانی، سراج منیر، ش ۵، بهار ۱۳۹۱، ص ۲۹۰-۳۱۱.

۸. «مفهوم ابتغاء الوسيلة دراسة قرآنية»: خالد الغفوري، رسالة الثقلين، ش ۶۰، تابستان ۱۳۸۷، ص ۱۸۸-۱۹۷.

♦ (ج) پایان نامه

۱. پایان نامه های فارسی

۱. **بررسی آرای علمای شیعه و وهابی درباره توسل و شفاعت:** محمدعلی بلتستانی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی سیدمحمدرضا موسوی و مشاوره محمد کریمی، رشته فقه و معارف اسلامی، مجتمع آموزش عالی فقه، جامعه المصطفی العالمیه، ۱۳۸۴.

۲. **بررسی جایگاه توسل در قرآن و احادیث:** محمد شرقی خسروشاهی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی نازی عبدالله پور و مشاوره علیرضا رادبین، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، ۱۳۹۱.

۳. **بررسی مسأله توسل از دیدگاه متفکران شیعی و وهابی:** مهدی منتظر، کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمد مهدی گرجیان و مشاوره عزالدین رضانژاد، رشته فلسفه و کلام، مجمع عالی امام خمینی، جامعه المصطفی العالمیه، ۱۳۸۴.

۴. **توسل از دیدگاه قرآن و حدیث:** حمیده کبیری زاده، کارشناسی ارشد، به راهنمایی علی قائمی، رشته علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۷۸.

۵. **توسل از دیدگاه وهابیت و اهل سنت:** محمد عبدی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی علیرضا مختاری و مشاوره علیرضا رئوفیان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد فسا، ۱۳۹۱.

۶. **توسل از نظر قرآن و روایات:** علی الله توکلی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی علیرضا مختاری و مشاوره خلیل مروج، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد فسا، ۱۳۹۰.

۷. **توسل در قرآن و حدیث:** فاطمه صدیق میرزایی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمدحسین تیرائیان و مشاوره محمد مهدی پورگل، رشته علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۰.

۸. **توسل در میان فرق اسلامی:** رباب رمضانپور، کارشناسی ارشد، به راهنمایی عباس همایی و مشاوره ولی الله نقی پور، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد فسا، ۱۳۷۹.
۹. **توسل و تبرک از نظر اسلام:** حسین حیدری، کارشناسی ارشد، به راهنمایی روح الله افضلی و مشاوره محمدعلی صفا، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جیرفت، ۱۳۸۹.
۱۰. **توسل و زیارت در سیره معصومین علیهم السلام، صحابه و تابعین:** سید رضا هاشمی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمد دشتی و مشاوره سیدرضا میرمعینی، رشته فقه و معارف اسلامی، مجمع عالی فقه و معارف اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه، ۱۳۸۵.
۱۱. **زیارت و توسل و رابطه آن با توحید عبادی:** احمد حسین فلاحی، سطح چهارم حوزه، به راهنمایی احمد عابدی و مشاوره عزالدین رضائزاد، رشته فلسفه و کلام اسلامی، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۵.
۱۲. **شفاعت و توسل از دیدگاه عقل و نقل:** رقیه پناهی رجبی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی عزیز الله فیاض صابری، دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۹۰.
۱۳. **مبانی فقهی زیارت و توسل:** مرضیه ابوالحسنی نیارکی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمد حسینی و مشاوره غابدین مؤمنی، رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.
۱۴. **نقد دیدگاه‌های منکران شفاعت و توسل:** عطیه اسکندر، کارشناسی ارشد، به راهنمایی مریم حاجی عبدالباقی و مشاوره نفیسه نوید، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۸۹.
۱۵. **نقد عقاید و آراء وهابیت در مسأله توسل با استفاده از قرآن و سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله:** سید مصطفی مناقب، کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمدتقی دیاری و مشاوره محمدعلی مهدوی راد، رشته علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، مرکز تربیت مدرس، دانشگاه قم، ۱۳۸۶.

۱۶. نقد و بررسی شبهات پیرامون توسل از دیدگاه قرآن و سنت: ولی اف، کارشناسی ارشد، به راهنمایی شعبان داداشی، مجتمع آموزش عالی فقه، جامعه المصطفی العالمیه، ۱۳۸۷.

۱۷. نقد و بررسی مبانی فقهی وهابیت در تخریب قبور ائمه و شفاعت توسل و تبرک: راضیه سادات علوی، کارشناسی ارشد، به راهنمایی ولی الله ملکوتی فر و مشاوره سید حسین موسوی راد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد سبزوار، ۱۳۹۱.

۲. پایان نامه های عربی

۱۸. التوسل فی الكتاب والسنة: مهدی رستم نژاد، سطح چهار حوزه، به راهنمایی محمد هادی معرفت، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۱.

بخش دوم: آثار علما و نویسندگان اهل سنت

♦ الف) کتاب

۱. کتاب های فارسی

۱. پاسخ به پندارهای توسل: محمد زاهد کوثری، مقدمه و تصحیح: وهبی سلیمان غاوجی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۱۴۴ ص، رقعی.

این مجموعه ترجمه محق التقول فی مسألة التوسل از نگاشته های محمد زاهد کوثری، از اندیشمندان اهل سنت، در برابر وهابیت است. در این مباحث نگارنده ضمن اشاره به ادله و ردیه های وهابیان درباره مسئله توسل، برهان هایی از قرآن و حدیث و منابع معتبر روایی در جواز توسل می آورد و دلایل عقلی و نقلی آن را بیان می کند. از دیگر مباحث کتاب، ادله جواز استغاثه و نگاهی تفصیلی به روایات جواز توسل است.

۲. استغاثه و جایگاه شرعی آن: محمد طاهر القادری، ترجمه سید عبدالحسین رئیس السادات، تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۰، ۱۲۲ ص.

این کتاب ترجمه ای از کتابی به زبان اردو با عنوان مسئله استغاثه اور اسکی شرعی حیثیت نوشته محمد طاهر القادری است.

۳. **توسل در پرتو قرآن و حدیث و نقدی بر کتاب باور راستین:** منوچهر دستگیر، سنندج: انتشارات کردستان، چاپ اول، ۱۳۸۰، ۱۲۷ص، رقعی.

کتاب *باور راستین* نوشته محمود ابراهیمی و ترجمه کتاب عقیده *المسلم* از محمد غزالی است. نگارنده پس از تعریف شرک و بیان ابعاد مختلف توسل، موضوع اجابت دعای پیامبر ﷺ و زیارت قبر آن حضرت را از دیدگاه احادیث و روایات بررسی کرده و سپس با اشاره به بخش‌هایی از کتاب *باور راستین اسلامی* مباحثی از این قبیل مطرح ساخته است: نیاز به توسل، انواع توسل، تفاوت مردگان و زندگان در توسل به آنها و تفاوت اعتقاد شخصی با اعتقاد دینی. گفتنی است کتاب *باور راستین اسلامی* در واقع ترجمه کتاب عقیده *المسلم* از محمد غزالی مصری است که محمد ابراهیمی آن را از عربی به فارسی برگردانده است.

۴. **توسل در يك نگاه:** محمد عابد سندی، تصحیح و مقدمه: وهبی سلیمان غاوجی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۶۴ص، رقعی.

موضوع کتاب حاضر، مباحثی مرتبط با نقد و تفسیر آرا و اندیشه‌های وهابیت و تحلیل و رد ایدئولوژی این فرقه درباره مسئله توسل است. این مجموعه ترجمه کتاب *حول التوسل والاستغاثه*، از نگاشته‌های یکی از اندیشمندان اهل سنت، در رد برداشت‌های وهابیان است.

۵. **توسل و رد شبهات:** یوسف احمد دجوی، مقدمه و تصحیح: وهبی سلیمان غاوجی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰، ۱۰۸ص، رقعی.

۲. کتاب‌های عربی

۱. **إتحاف الأذکبیا بجواز التوسل بالأنبیاء والأولیاء:** عبدالله محمد صدیق الغماری، بیروت: عالم الکتب، چاپ دوم، ۱۴۰۵ق، ۵۴ص.

۲. **إتحاف الکرام فی جواز التوسل والاستغاثة بالأنبیاء الکرام:** شیخ محمد بن الشدی، نسخه خطی.

نسخه خطی این رساله در الخزانة الكتانية شهر رباط به شماره

۱۱۴۳ موجود است (المقالات السنينة، ص ۴۵۳)

۳. **الأدلة المحكمة في جواز التوسل**: يونس عمارة و محمد طاهر بشيري، الجزائر، بي نا، بي تا، ۲۵ ص.

۴. **إرغام المبتدع الغبي بجواز التوسل بالنبي ﷺ**: عبدالله محمد صديق الغماري، تحقيق و تعليق سيد حسن علي السقاف الأردني، اردن: مكتبة الإمام النووي، ۱۴۱۰ق/۱۹۹۰م، ۶۰ ص.

به ضميمه اين كتاب مقاله «الرد على الألباني: بيان نكت الناكث

المتعدي بتضعيف الحارث» نوشته عبد العزيز بن محمد الصديق الغماري نيز آمده است.

۵. **الاسعاد في جواز التوسل والاستمداد**: عبدالهادي محمد الخرسه، دمشق: دارالفجر العروبة، ۱۹۹۷م، ۸۰ ص.

۶. **اشد الجهاد في ابطال دعوى الاجتهاد**: داود بغدادی نقشبندی، تصحيح: عبدالوهاب بغدادی، بمبئی: نخبة الاخبار، ۱۳۹۳ق، ۴۴ ص.

۷. **إظهار العقوق في الرد على من منع التوسل إلى الله تعالى بالنبي والولي الصدوق**: محمد المشرفي، قاهرة: مطبعة التقدم العلمية، ۱۹۰۹م/۱۳۲۷ق، ۵۹ ص.

به ضميمه اين كتاب؛ رساله الرد على بعض المبتدعة من الطائفة

الوهابية، نوشته محمد الطيب بن عبد المجيد ابن كيران^۱ (۱۱۷۲- ۱۲۲۷ق) نيز آمده است.

۸. **الإغاثة بأدلة الاستغاثة**: حسن علي السقاف، عمان: دارالامام النووي، ۱۹۹۰م/۱۴۱۰ق.

رساله‌ای در بیان جواز استغاثه به پیامبر اعظم ﷺ و ادله آن و

دیدگاه‌های علمی در این باره است.

۱. ابن كيران، محمد الطيب بن عبد المجيد.

۹. الإفهام والإفحام أو قضايا الوسيلة والقبور في ضوء سماحة الإسلام تحقيق علمي منطقي واقعي حاسم: محمد زكي إبراهيم الشاذلي، قاهره: موسسه احياء التراث الصوفى، ۲۰۰۴م، ۱۹۹ص؛ قاهره: العشيرة المحمدية، ۱۴۲۴ق/۲۰۰۴م، ۱۹۷ص.

۱۰. أنموذج الحقائق: بغدادى نقشبندى (۱۲۳۱-۱۲۹۹ق)، بى جا، بى نا، بى تا. در اين كتاب جواز توسل به انبيا و صالحين اثبات شده است. (الذريعة، ج ۱، ص ۲۳۶؛ معجم المؤلفين العراقيين، ج ۱، ص ۴۳۸)

۱۱. البصائر لمنكري التوسل بأهل المقابر: حمدالله الداجوى، استانبول: مكتبة ايشيق، ۱۳۹۵ق/۱۹۵۷م، ۲۶۴ص؛ استانبول: مكتبة الحقيقة، ۱۴۰۹ق/۱۹۸۹م، ۳۷۸ص.

۱۲. بهجة الأذكىاء في التوسل بالمشهور من الأنبياء: مصطفى بكرى، بى جا، بى نا، بى تا.

(معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابية، ص ۷۹)

۱۳. بهجة الناظر في التوسل بالنبي الطاهر ﷺ: حسن على السقاف، بى جا، بى نا، بى تا.

جزوه كوچكى در بيان ادله توسل به پيامبر اعظم ﷺ است.

(پایگاه اینترنتی مؤلف)

۱۴. التأمل في حقيقة التوسل أو البروق بأن نفي التوسل فسوق وإثباته لذاته دون الله مروق: عيسى بن عبدالله الحميرى، يمن، بى تا، ۱۴۲۸ق/۲۰۰۷م، ۲۲۳ص؛ بيروت: دار قرطبه، ۱۴۲۲ق، ۵۱۱ص.

۱۵. تحريض الأغبياء على الاستعانة بالأنبياء والأولياء: عبدالله ابراهيم ميرغنى، بى جا، المطبعة المصرية، ۱۳۴۹ق/۱۹۲۹م، ۵۶ص.

اين رساله در كتاب زير نيز به چاپ رسیده است:

الرسائل الميرغنية؛ تشتمل على اثنتى عشرة رسالة فى آداب الطريقة

الختمية: عبدالله المحجوب الميرغنى، بى جا، الحلبي، ۱۳۹۹ق/۱۹۷۹م،

۱۳۶ص.

۱۶. تعريف الأنام في التوسل بالنبي و زيارته (عليه الصلاة والسلام): محمد بن محمد العبدري الفاسى المالكى، قاهره: دارالمصطفى، ۱۴۲۷ق، ۶۶ص.

۱۷. **تقیید حول التعلق والتوسل بالأنبياء والصالحين:** ابن کیران فاسی، نسخه خطی.

این رساله نوشته محمد الطیب بن عبدالمجید مشهور به ابن کیران فاسی (۱۱۷۲-۱۲۲۷ق)، قاضی الجماعة مغرب است. نسخه خطی این رساله در خزانه الجلاوی شهر رباط موجود است. (المقالات السنیه، ص ۴۵۴)

۱۸. **تقیید حول زیارة الأولیاء والتوسل بهم:** بی تا، نسخه خطی.

این رساله نیز نوشته محمد الطیب مشهور به ابن کیران فاسی (۱۱۷۲-۱۲۲۷ق)، قاضی الجماعة مغرب است. نسخه خطی این رساله در خزانه الجلاوی شهر رباط موجود است. (المقالات السنیه، ص ۴۵۴)

۱۹. **التوسل:** شیخ محمد بخیت بن حسین مطیعی، بی جا، بی تا، بی تا.

۲۰. **التوسل:** محمد عبدالقیوم القادری، به کوشش حسین حلمی ایشیق، استانبول:

حسین حلمی ایشیق، مکتبه ایشیق، ۱۹۸۴م، ۳۳۶ص.

این رساله به ضمیمه کتاب *التوسل بالنبی والصالحين* نوشته ابوحامد ابن مرزوق آمده است. همچنین چاپ دیگری از این اثر در سال ۱۴۱۹ق/۱۹۹۸م به همت مکتبه الحقیقه در استانبول منتشر شده است.

(المقالات السنیه، ص ۴۵۵)

۲۱. **التوسل بالنبی و بالصالحين:** ابوحامد ابن مرزوق، به کوشش: محمد عبدالقیوم

القادری، استانبول: مکتبه الحقیقه، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۸م، ۳۳۶ص.

۲۲. **التوسل بالنبی و جهلة الوهابیین:** ابوحامد ابن مرزوق، استانبول: مکتبه ایشیق،

۱۳۹۶ق/۱۹۷۶م، ۳۰۴ص.

۲۳. **التوسل والزیارة فی الشریعة الإسلامیة:** محمد الفقی، قاهره: مکتبه و مطبعة

مصطفی البابی الحلبي و اولاده، ۱۳۸۸ق/۱۹۶۸م، ۲۵۶ص.

۲۴. **جلاء الأوهام عن مذاهب الأئمة العظام والتوسل بجاه خیر الأنام(علیه الصلاة**

والسلام)؛ و یلیه التوسلات المدنیة: مختار المؤید، دمشق: مطبعة الفيحاء،

۱۳۳۰ق/۱۹۰۹م، ۱۱۴ص.

این رساله رديه‌ای بر کتاب رفع الملام عن الأئمة الأعلام از ابن تیمیه است. (معجم المؤلفات الإسلامية في الرد على الفرقة الوهابية، ص ۱۳۸)

۲۵. جواز التوسل بالأنبياء والأولياء: عبدالغنی بن صالح بن حمادة، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا، ص ۵۸.

(معجم المؤلفات الإسلامية في الرد على الفرقة الوهابية، ص ۱۴۵)

۲۶. الحجّة المرضیة فی إثبات الوساطة التي نفتها الوهابیة: عبدالقادر بن محمد سلیم الکیلانی، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

۲۷. حسن التوسل فی آداب زیارة أفضل الرسل: عبدالقادر بن احمد الفاکهی، تحقیق و تعلیق و تقدیم: محمد زینهم محمد عزب، قاهره: مكتبة الثقافة الدينية، ۱۴۲۰ق/۲۰۰۰م، ص ۱۵۸.

چاپ‌های دیگری از این اثر با مشخصات زیر منتشر شده است:
مکه المكرمة: المطبعة الميرية، ۱۳۱۶ق/۱۸۹۸م. این چاپ به ضمیمه کتاب خلاصة الوفا بأخبار دارالمصطفى تألیف علی بن عبدالله السمهودی آمده است.

قاهره: المطبعة الأدبية، ۱۳۱۶ق/۱۸۹۸م، ص ۲۸۸.
قاهره: مصطفى البابی الحلبي، ۱۳۱۷ق/۱۹۰۰م، ص ۱۱۹.
دو چاپ اخیر به ضمیمه کتاب الإتحاف بحب الأشراف تألیف عبدالله بن عامر الشبراوی است.

۲۸. حقيقة التوسل والوسيلة على ضوء الكتاب والسنة: موسى محمد علی، بیروت: دارالتراث العربي، ۱۴۱۰ق/۱۹۹۰م، ص ۴۷۹؛ بیروت، عالم الكتاب، ۱۹۸۵/۱۴۰۵م، ص ۶۱۶.

۲۹. حکم الإسلام فی التوسل بالأنبياء والأولياء عليه السلام: محمد حسنین مخلوف، قاهره: المجلس الأعلى للشؤون الإسلامية، ۱۳۹۴ق/۱۹۷۴م، ص ۹۹؛ قاهره: مطبعة المعاهد، ۱۳۴۸ق/۱۹۲۷م، ص ۷۰.

۳۰. **الدرر السننية في الرد على الوهابية؛ مسائل توسل وزيارت:** احمد بن زيني دحلان، ترجمه: يسين اختر مصباحي، دهلي: قاري پبليكشنز، ۱۳۴۲ق، ۹۴ص، زبان اردو.

۳۱. **الرد على ابن النجدي والصنعاني:** عمر المحجوب بن قاسم، بي جا، بي تا، نسخه خطي.

عنوان های ديگر: رسالة في مسألة التوسل؛ رسالة في الرد على ابن النجدي والصنعاني. (الفهرس العربي الموحد)

۳۲. **رسالة في حكمة التوسل بالأنبياء والأولياء:** محمد حسنين مخلوف، قاهره: مطبعة الفتوح الأدبية، ۱۳۴۳ق/۱۹۲۳م، ۲۲۹ص.

اين رساله، به ضميمه كتاب الصواعق الإلهية في الرد على الوهابية سليمان بن عبدالوهاب نجدی آمده است.

۳۳. **رسالة في جواز التوسل في الرد على محمد بن عبدالوهاب:** محمد مهدي الوزاني، بي جا، بي نا، بي تا. (معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابية، ص ۳۶۴)

۳۴. **رسالة في جواز الاستغاثة والتوسل:** سيد يوسف البطاح الاهدل الزبيدي، بي جا، بي نا، بي تا. (المقالات السننية، ص ۴۵۷)

۳۵. **رسالة فيما يتعلق بأدلة جواز التوسل بالنبي وزيارته:** احمد بن زيني دحلان، استانبول: مكتبة الحقيقة، ۱۴۱۶ق/۱۹۹۶م.

اين رساله به ضميمه كتاب مصباح الأنام وجملاء الظلام في رد شبه البدعي النجدي التي أضل بها العوام نوشته علوي بن احمد بن الحسن الحداد آمده است. همچنين چاپ ديگري از اين رساله با اين مشخصات منتشر شده است:

جواز التوسل بالنبي وزيارته، قاهره: مطبعة الشرقية، ۱۳۲۰ق.

۳۶. **رفع المنارة لتخريج احاديث التوسل والزيارة:** محمود سعيد ممدوح، اردن: دارالإمام النووي، ۱۴۱۶ق/۱۹۹۵م، ۳۲۵ص؛ قاهره: دار الامام الترمذي، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۷م، ۳۹۶ص؛ قاهره: المكتبة الازهرية للتراث، ۲۰۰۶م، ۳۹۶ص. اين كتاب با مشخصات زير به زبان فارسي ترجمه شده است:

- بررسی احادیث توسل و زیارت: محمود سعید ممدوح، ترجمه عباس جلالی، تهران: نشر مشعر، چاپ اول، ۱۳۹۰، ۳۷۶ص.
۳۷. سیوف الله الاجلة بمدد یمین مجاهد الملة ۱۴۰۱هـ و عذاب الله المجدی لجون منکر التوسل النجدی: محمد عاشق الرحمن القادری.
- این رساله در کتاب فتنه الوهابیه از ابن زینی دحلان (استانبول: وقف الاخلاص، ۱۴۱۲ق/۱۹۹۲م) آمده است. همچنین چاپ دیگری از آن با این مشخصات منتشر شده است:
- عذاب الله المجدی لمنکر التوسل النجدی، هند: الله آباد، ۱۴۰۱ق.
۳۸. شوارق البارق المشام فی التوسل بالانبياء من المبدأ إلى الختام: مصطفی بکری، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.
- (معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابية، ص ۲۶۸)
۳۹. شواهد الحق في الإستغاثة بسيد الخلق: يوسف اسماعيل النبهاني، قاهرة: مكتبة و مطبعة مصطفى البابي الحلبي، ۱۳۲۳ق/۱۹۰۵م، ۲۷۲ص.
- ناشرین مختلف این کتاب را چاپ کرده‌اند؛ از جمله:
- استانبول: المنشورات الجامعه، ۱۴۱۰ق/۱۹۹۰م؛ بيروت: دار الفكر، بی‌تا؛ بيروت: دار الكتب العلمية، ۱۴۱۶ق/۱۹۹۶م، ۴۳۲ص؛ دمشق: دار التقوى، ۱۴۳۰ق/۲۰۰۹م، ۵۹۹ص؛ تقدیم: محمد حبيب الله الشنقيطي، بی‌جا، بی‌نا، ۴۰۰ص؛ قاهره: المطبعة الميمنية، ۱۳۲۳ق/۱۹۰۵م، ۲۶۴ص.
۴۰. شواهد الحق في التوسل بالسيد الخلق ﷺ: يوسف اسماعيل النبهاني، استانبول: بی‌نا، ۱۹۷۳م؛ قاهره: مكتبة و مطبعة مصطفى البابي الحلبي، ۱۹۰۵م.
- این رساله ضمن کتاب علماء المسلمين والوهابيين تأليف حسين حلمی ايشيق به چاپ رسیده است.
۴۱. ضياء الصدور لمنكري التوسل بأهل القبور: ظاهر شاه میان ابن عبدالعظيم، مصر: مطبعة الواعظ، ۱۳۲۳ق/۱۹۰۵م؛ استانبول: مكتبة الحقيقة، ۱۴۲۱ق/۲۰۰۱م.
- (المقالات السنیه، ص ۴۵۹)

۱. از علمای حنفی دمشق.

۴۲. **عمدة الكلام في إثبات التوسل والتبرک بخير الأنام**: جميل حليم الحسيني الشافعي الأشعري، بيروت: دارالمشريع، ۱۴۳۰ق/۲۰۰۹م، ۲۷۲ص.

۴۳. **عقود الأدل في التوسل بالنبي والآل**: محمود محمد قبادو، تونس، بی نا، بی تا. این رساله نوشته عالم تونس، محمود محمد قبادو (۱۲۳۰-۱۲۸۸ق) است.

(معجم المؤلفات الإسلامية في الرد على الفرقة الوهابية، ص ۳۱۹)

۴۴. **الفجر الصادق في الرد على الفرقة الوهابية المارقة**: جميل صدقي الزهاوی، بغداد: دارالصدیق الاکبر، ۲۰۰۴م، ۱۱۲ص؛ استانبول: مكتبة ايشيق، ۱۹۷۷م.

۴۵. **الفجر الصادق في الرد على منكري التوسل والكرامات والخوارق**: جميل صدقي الزهاوی، مصر: مطبعة الواعظ، ۱۳۲۳ق/۱۹۰۵م، ۱۲۵ص.

به ضمیمه این کتاب دو رساله دیگر آمده است: ۱. ضیاء الصدور

لمنكرى التوسل بأهل القبور نوشته ظاهر شاه میان ابن عبدالعظیم؛ ۲.

النقول الشرعية في الرد على الوهابية نوشته مصطفى بن احمد الشطی.

۴۶. **الفيوضات الربانية في الزيارة والتوسل بخير البرية**: محمد الفقی، قاهره: مكتبة و مطبعة مصطفى البابي الحلبي و اولاده، ۱۳۸۸ق/۱۹۶۸م.

قصیده‌ای در ۶۲ بیت در فضیلت زیارت و توسل به پیامبر اسلام

است. این قصیده در کتاب التوسل والزيارة في الشريعة الاسلاميه از

همین مؤلف آمده است.

(معجم المؤلفات الإسلامية في الرد على الفرقة الوهابية، ص ۳۲۸)

۴۷. **القول المختار الجلی في جواز التوسل بالنبي (صلى الله عليه وسلم) والولي**: محمد سعد الرباطی، قاهره: مكتبة مصطفى البابي الحلبي، ۱۳۷۵ق/۱۹۵۵م، ۷۶ص.

به ضمیمه این کتاب رساله خاتمة فی زیارة القبور از راضی

عبدالهادی نیز آمده است.

(معجم المؤلفات الإسلامية في الرد على الفرقة الوهابية، ص ۳۶۶)

۱. میان ظاهر شاه میان ابن عبدالعظیم.

۴۸. **کلمة هادئة في الاستغاثة**: عمر عبدالله كامل، بی جا، دار المصطفی، ۱۴۲۵ق/م، ۲۰۰۵، ص ۴۹.

۴۹. **کلمة هادئة في التوسل**: عمر عبدالله كامل، بی جا، دار المصطفی، ۱۴۲۵ق/م، ۲۰۰۵، ص ۳۷.

۵۰. **محق القول في مسألة التوسل**: محمد زاهد الكوثري، تقديم: وهبي سليمان غاوجی، دمشق: دارالبشائر، ۱۴۲۴ق/م، ۲۰۰۴، ص ۳۰۲.

این کتاب حاصل چند مقاله از نویسندگان مختلف است: ۱. «محق القول في مسألة التوسل» از محمد زاهد الكوثري؛ ۲. «حول التوسل والاستغاثة» از محمد عابد السندی؛ ۳. «کلمة علمية هادية في البدعة و أحكامها» از وهبي سليمان غاوجی؛ ۴. «التوسل» از يوسف احمد الدجوي. نام کتاب بر اساس عنوان اولین رساله کتاب انتخاب شده است. رساله محق القول في مسألة التوسل مستقلاً دو مرتبه با این مشخصات به چاپ رسیده است: ۱. قاهرة مطبعة الانوار، ۱۳۶۹ق/م، ۱۹۴۸، ص ۱۸؛ ۲. قاهره، المكتبة الأزهرية للتراث، ۲۰۰۶م، ص ۲۶. همچنین مرکز تخصصی ترجمان دینی این رساله را به فارسی ترجمه کرده و با عنوان پاسخ به پندارهای توسل نشر مشعر در سال ۱۳۹۰ در ۱۲۴ صفحه آن را منتشر ساخته است.

۵۱. **مصباح الأنام و جلاء الظلام في رد شبه البدعي النجدي التي أضل بها العوام**: سيد علوي بن احمد الحداد، استانبول: مكتبة الحقيقة، ۱۹۹۶م/۱۴۱۶ق، ص ۲۲۲؛ بی جا، المطبعة العامرة، ۱۳۲۵ق/م، ۱۹۰۷، ص ۹۰.

این کتاب در هفده فصل تدوین شده و هر فصلی ردی بر دعوت محمد بن عبدالوهاب و تقریر مباحث مخالف با او است. نویسنده در صدد تقریر جواز استغاثه به ارواح اولیا و بنای بر قبور اولیا و مزارات صالحان است. در ضمیمه این کتاب رساله‌ای از احمد بن زینی دحلان با عنوان رساله فیما يتعلق بأدلة جواز التوسل بالنبي آمده است.

۵۲. **موافقة العقول في التوسل بالرسول**: محمد سعید المراكشي، بی جا، بی نا، بی تا. (معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابية، ص ۳۱۰)

۵۳. موقف الوهابية من قضايا أجمع المسلمون على صحتها؛ الاعتقاد في الشفاعة والتوسل والبناء على القبور وزيارتها: عبدالسلام محمد الناظر، بی جا، دارالمحيط، بی تا، ۷۴ص.

۵۴. نهاية التحرير في حديث توسل الضير: عبدالله محمد صديق الغماري، بی جا، بی نا، بی تا.

(معجم المؤلفات الاسلامية في الرد على الفرقة الوهابية، ص ۴۳۶)

۵۵. وابتغوا إليه الوسيلة: احمد سلمان، بی جا، بی نا، ۱۴۳۲ق/۲۰۱۱م، ۱۱۱ص.

۵۶. الوسيلة إلى فهم حقيقة التوسل: محمد سالم النص، دمشق؛ بيروت: دارالتوفيق، ۱۴۲۳ق/۲۰۰۳م، ۶۴ص.

◆ (ب) مقاله های عربی

۱. «اثبات الحق و دحض الأباطيل بذكر الشبه التي تمسك بها الوهابية و ردّها بأوضح بيان و أقوى برهان (دلیل)»: احمد بن زینی دحلان، شواهد الحق، ص ۱۷۷-۱۵۱.

۲. «تعليقات السيد حسن بن علي السقاف على أجوبة الشيخ عبدالعزيز ابن باز حول التبرك والتوسل»: حسن علي السقاف، التبرك و التوسل و الصلح مع العدو

الصهيوني على ضوء آراء... ص ۶۳-۱۰۱. «توسل علوم راسدی»
این مقاله در کتاب التبرک و التوسل و الصلح مع العدو الصهيوني

على ضوء آراء... به کوشش فتح الله نجارزادگان به چاپ رسیده است.
مشخصات این کتاب، در بخش کتاب های شیعه آمده است.

۳. «التوسل»: يوسف احمد الدجوى (۱۲۸۷-۱۳۶۵ق)، محق القول في مسألة التوسل، ص ۵۱-۹۶.

این رساله مجموعه چهار مقاله درباره توسل است که به صورت یکجا در مجله الأزهر به چاپ رسیده است. این مقالات قبلاً به صورت مجزا در چندین شماره مجله نور الاسلام منتشر شده اند. مشخصات این مقالات این چنین است: ۱. «التوسل»، نور الإسلام، العدد الاول، المجلد الثانى، المحرم ۱۳۵۰ق؛ ۲. «التوسل»، نور الاسلام، العدد الثانى، المجلد

الثاني، صفر ١٣٥٠ق؛ ٣. «التوسل والاستغاثة»، نور الإسلام، العدد الثالث، المجلد الثاني، ربيع الاول ١٣٥٠ق؛ ٤. «التوسل والاستغاثة»، نور الإسلام، الجزء الخامس، جمادى الاولى ١٣٥٠ق.

مركز تخصصی ترجمان دینی این رساله را به فارسی ترجمه کرده و نشر مشعر با عنوان *توسل و ردّ تسيهات* در سال ١٣٩٠ در ١٠٨ صفحه آن را منتشر ساخته است.

٤. «التوسل و الاستغاثة»: يوسف بن احمد الدجوى، نور الإسلام، سال ٢، ش ٣، ربيع الاول ١٣٥٠، ص ٢٠٦-٢١١.

٥. «التوسل وجهلة الوهابيين»: يوسف بن احمد الدجوى، نور الإسلام، سال ٢، ش ١، محرم ١٣٥٠ق، ص ٢٩-٣٧.

٦. «حكم التوسل بالنبي»: يوسف بن احمد الدجوى، نور الإسلام، ش ١، شعبان ١٣٤٩ق، ص ٥٨٨-٥٩١.

٧. «تعليق على الرسالتين»: حسن على السقاف، رسالة التقريب، ش ١٧، رجب-رمضان ١٤١٨ق، ص ٦١-٧٦.

٨. «تعليق على رسالة ابن باز»: حسن على السقاف، ميقات الحج، ش ١٦، رجب-ذوالحجة ١٤٢٢ق، ص ٢٦٩-٢٨٥.

٩. «حول التوسل والاستغاثة»: محمد عابد السندي، تعليق و تحقيق وهبى سليمان غاوجى، محق القول في مسألة التوسل، ص ١٦٣-٢٠٤.

این رساله توسط مرکز تخصصی ترجمان دینی به فارسی ترجمه شده و با مشخصات زیر منتشر شده است:

توسل در یک نگاه: ترجمه: مرکز تخصصی ترجمان دینی تهران: نشر مشعر، چاپ اول، ١٣٩٠، ٤٤ص.

١٠. «المشاهد المشرفة والوهابيون»: محمد على سنقرى حائرى، ميقات حج، ش ٢٩، پاييز ١٣٧٨ ص ٨٨-١٠٧؛ ش ٣١، بهار ١٣٧٩، ص ١٦٦-١٨٦.

◆ منابع

۱. ابن حسن آل سلمان، ابی عبیده: *کتاب حذر منها العلماء*، ریاض: دارالصمیعی، ۱۴۱۵ق.
۲. تهرانی، آقابزرگ: *الذریعة إلى تصانیف الشیعه*، بیروت: دارالاضواء، ۱۴۰۳ق.
۳. محمدعلی، عبدالله: *معجم المؤلفات الإسلامیه فی الرد علی الفرقة الوهابیه*، قم: مرکز الزهراء الاسلامیه، ۱۴۳۰ق.
۴. نصراصفهانى، اباذر: *کتابشناسی حج و زیارت*، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰.
۵. _____: *کتابشناسی نقد و هابیت*، قم: پژوهشکده حج و زیارت، ۱۳۹۱.
۶. نقوی، سید شهسوار حسین: *تالیفات شیعه در شبه قاره هند*، قم: دلیل ما، ۱۳۸۳.
۷. هری، شیخ عبدالله: *المقالات السنیه فی کشف ضلالت احمد بن تیمیه*، بیروت: دارالمشارع، چاپ چهارم، ۱۴۱۹ق.

◆ منابع اینترنتی

۱. بانک اطلاعات نشریات کشور (www.magiran.com)
  ۲. بانک مقالات اسلامی نورمگز (www.noormags.com)
  ۳. پایگاه اطلاعات علمی ایران (www.irandoc.ac.ir)
  ۴. پایگاه حوزه (www.hawzah.net)
  ۵. الفهرس العربی الموحد (www.aruc.org)
  ۶. کتابخانه ملی ایران (www.nlai.ir)
  ۷. کتابخانه‌های ایران (www.lib.ir)
- ... و سایت‌های مراکز دانشگاهی و علمی - پژوهشی.